

SALEZIÁNSKA PEDAGOGIKA NA SLOVENSKU AKO FAKTOR ROZVIJAJÚCI HODNOTOVÚ ORIENTÁCIU MLÁDEŽE

SALESIAN PEDAGOGY IN SLOVAKIA AS FACTOR DEVELOPING VALUE ORIENTATIONS OF THE YOUTH

Andrej Skala

Kľúčové slová: saleziánska pedagogika, saleziánska mládež, Ján Bosco, hodnoty, hodnotová orientácia, animátor, prevencia, výchovný program

Keywords: salesian pedagogy, salesian Youth, Ján Bosco, values, value orientation, animator, prevention, education program

Resume: Príspevok je rozdelený do štyroch hlavných častí. Prvá časť je krátkym opisom saleziánskej pedagogiky. Druhá časť sa zaoberá opisom, ako prebieha sprostredkovanie hodnôt. Tretia časť opisuje aktérov saleziánskej pedagogiky na Slovensku. Štvrtá časť sa venuje hodnotám, ktoré sú šírené saleziánskou pedagogikou na Slovensku. V poslednej časti autor opisuje hodnoty, ktoré by mala saleziánska pedagogika na Slovensku rozvíjať. Cieľom príspevku je predstaviť saleziánsku pedagogiku na Slovensku, ako faktor rozvíjajúci hodnotovú orientáciu mládeže a zároveň vytvoriť zoznam konkrétnych hodnôt, ktoré by mala saleziánska pedagogika u mladých rozvíjať. Na vytvorenie tohto zoznamu hodnôt sme použili metódu obsahovú analýzu textov, pomocou ktorej sme vytvorili zoznam s 81 hodnotami rozdelenými do 5 kategórií.

Resume: The article is divided into the four main parts. The first part is a short description of the Salesian pedagogy. The title the second part is a mediation of values. The third part describes the persons involved of Salesian education in Slovakia. In the fourth part the author deal with the values that should be developed by Salesian Education in Slovakia. In it, the author describes the values that should Salesian Education in Slovakia develop. The article aim is present of the Salesian pedagogy as factor developing value orientations of the youth and also create a list of specific values that should be developed by Salesian Educative of the youth. We used a method content analysis of the text and we created a list with 81 values divided into to 5 categories.

Saleziánska pedagogika

Skôr ako sa začneme zamýšľať nad tým, ako saleziánska pedagogika na Slovensku môže rozvíjať hodnotovú orientáciu mladých, pokúsime sa objasniť si, čo to vôbec saleziánska pedagogika je. O jej vymedzenie sa pokúšajú viacerí autori. Niektorí sa zmieňujú o saleziánskej pedagogike, iní o preventívnom systéme. Stretnúť sa môžeme aj s pojmom saleziánsky preventívny systém, alebo dokonca saleziánsky preventívny systém edukácie. Ide pritom o jeden a ten istý výchovný spôsob, výchovnú skúsenosť, výchovný štýl, ktorého zakladateľom je Ján Bosco, ktorý žil v rokoch 1815 až 1888 v Taliansku. V krátkosti môžeme povedať, že saleziánska pedagogika je výchovný prístup, ktorý od jeho vzniku teoreticky rozpracúvajú a prakticky realizujú predovšetkým saleziáni a členovia saleziánskej rodiny. P. Braido (1995, s. 119) tvrdí, že preventívny systém je osobitný výchovný model, ktorý chce v dospievajúcom veku skôr predchádzať deviáciám a omylom, než ich potláčať. Celá výchovná prax Jána Bosca je preventívna. Je tiež propozitívna a plánujúca, angažujúca sa v prítomnosti, pretože chce zaistiť budúcnosť mladých ľudí a budúcnosť civilnej spoločnosti, kde majú pracovať. Preventívna je i preto, lebo Ján Bosco počíta s inštitúciami a osobami, ktoré sú ochotné zaistiť kontinuitu a dynamickosť tohto záväzku. C. Nanni (2013, s. 5) píše, že preventívny systém je predovšetkým životná skúsenosť, ktorá hovorí, že predchádzať je lepšie ako potom naprávať, liečiť. Ale je to aj niečo viac, ako životná skúsenosť. Je to aj metóda. Metóda, ktorá počíta s pozitívnymi energiami mladého človeka a prostredia, povzbudzuje ho k dobrému v rodinnom prostredí podľa oblastí: rozum, náboženstvo a láskavosť. Ale je to ešte viac, ako metóda. Prezrádzajú nám to spisy Jána Bosca. Je to aj duchovná a výchovná skúsenosť, ktorú nazval Ján Bosco preventívny systém. Podľa A. Dermeka (1988, s. 2) sa môžeme na preventívny systém pozeráť ako na určitú výchovnú techniku, metódu, štýl, ktorý vychovávateľ používa počas svojho zamestnania alebo ako niečo, čo preniká celý život, zmýšľanie a postoje vychovávateľa, mení ho a stáva sa jeho spiritualitou. Podľa A. Rajskeho (2009, s. 33) by sme mohli saleziánsku pedagogiku začleniť medzi personalisticky orientované výchovno-vzdelávacie systémy. Ako ďalej uvádza, saleziánsky preventívny systém edukácie je založený na realistickej vízii sveta a človeka, v ktorej sa organicky spája rozmer historický s rozmerom metafyzickým, osobný vzťah k jednotlivcom s konštruktívnym vzťahom k spoločnosti, postoj opatrnosti a kritickosti k ľudským schopnostiam s postojom optimizmu a dôvery v potencialitu života. Napriek snahe viacerých autorov popísať a vymedziť saleziánsku pedagogiku sa naskytujú otázky, ktoré nám môžu prezrádzať, že nie je až také samozrejmé a zreteľné, čo to saleziánska pedagogika je a čo už nie. Kde všade je možné saleziánsku pedagogiku aplikovať. Či to, čo realizujú animátori a vychovávateľa v saleziánskych mládežníckych strediskách, je vždy realizáciou saleziánskej

pedagogiky. Či to čo niektorí vychovávateľa realizujú v rôznych iných ako saleziánskych inštitúciách môže byť aplikáciou saleziánskej pedagogiky a ak áno, tak podľa akých znakov by sme to mohli tvrdiť. Aký je teda rozdiel medzi saleziánskou pedagogikou a výchovným prístupom, ktorý sa používa napríklad v iných ako saleziánskych inštitúciách? Takéto a podobné otázky sa nám môžu vynárať. Pre náš príspevok však nie je nevyhnutné na tieto otázky úplne odpovedať, pretože venovať sa budeme predovšetkým rozvíjaniu hodnôt mladých činnosťou v saleziánskych inštitúciách a to s predpokladom, že k rozvoju saleziánsku pedagogiku využívajú.

Sprostredkovanie hodnôt

Pojem hodnota predstavuje interdisciplinárnu kategóriu. Vyskytuje sa v psychológii, sociológii, ekonómii, matematike, filozofii atď. Ján Grác (1979, s. 16) nám ponúka vymedzenie hodnôt zo všeobecného filozofického hľadiska, ktoré ich chápe ako: „Význam, ktorý pripisujeme nejakej veci či nejakému konaniu, na základe toho, že môžu uspokojiť nejakú našu potrebu“. Stanislava Kučerová (1996) za hodnoty ale považuje nielen to, čo je v živote nutné a užitočné, ale aj to, čo je nám najdrahšie, srdcu najbližšie, čo najviac obdivujeme a vážime si. „Hodnoty nemožno sprostredkovať a overovať ako matematické poučky, ale musia sa preukázať prežívaním.“ (Vorbeck, M., 1994, s. 11) Uvedené vyjadrenie nepopiera možnosť sprostredkovania hodnôt, ale poukazuje na spôsob, ako ich možno odovzdávať. Viacerí odborníci tvrdia, že hodnoty sú naučené štruktúry, ktoré sa deti učia od svojich rodičov, učiteľov, vrstovníkov a spoločnosti všeobecne (Fontana, D., 2003). V našom príspevku by sme mohli doplniť, že deti sa hodnotám učia aj od subjektov saleziánskej pedagogiky, ktorými môžu byť animátori (vedúci skupín detí a mladých). „Život človeka a celá jeho ľudská činnosť je tvorbou hodnôt a zároveň aj ich ochranou, či úsilím o ich udržanie a rozvíjanie. Práve hodnotou sa zvyčajne nazýva všetko, čo je predmetom našich potrieb, presnejšie – hodnota je odvodená zo vzťahu medzi našou potrebou a tým, čo ju uspokojuje. Dobrá kniha teda pre človeka nemusí byť hodnotou, ale stáva sa ňou vo vzťahu k potrebe sebavzdelávania. Hodnotou je iba pre človeka, ktorý pociťuje takúto potrebu. Skutočne dobrá kniha je nielen prostriedkom na uspokojovanie potrieb, ale aj činiteľom ich formovania. Po jej prečítaní sa mení nielen príslušná potreba, ale aj človek. A tak sa zvláštnym mechanizmom utvárajú nové hodnoty, a zároveň pretvárajú potreby. Preto majú hodnoty rovnako ako potreby zložitú hierarchickú štruktúru, ktorá sa mení v čase. Potreby a hodnoty však nie sú charakteristické len pre jednotlivca. Ľahko zistíme, že určité sociálne skupiny majú vlastné hodnotové štruktúry. Konkretizácia súboru hodnôt predstavuje ideál. Je ním zväčša človek, ktorý svojím životným pôsobením a svojimi prejavmi vytvára nasledovniahodný vzor. Konkretizácia jednej hodnoty (napr. životného štýlu) je idol, ktorý sa stáva vzorom vonkajšieho kopírovania. Ostatní sa s týmto

faktorom musia nejakým spôsobom vyrovnať - súhlasia a prijímajú oficiálne potreby a hodnoty, alebo s nimi nesúhlasia.“ (Gál, F., Alan, J., 1987. s. 67) Aj keď mnoho autorov uvádza, že potreby sú východiskom pre vznik hodnotovej orientácie, možno hodnotovú orientáciu prevažne považovať za výsledok procesu socializácie. V jej dôsledku vzniká u človeka jeho základná hodnotová orientácia, ktorá v mnohom závisí od kvality vonkajších, exogénnych činiteľov, predovšetkým však od výchovných pôsobení (Mesárošová In Ďurič et al., 1997). Na mladého človeka pôsobí viacero výchovných činiteľov. Najväčší vplyv na mladých sa javí od rovesníckej skupiny. Tento potenciál sa snažia podchytiť aktéri saleziánskej pedagogiky, ktorí pracujú so skupinami mladých a usilujú sa ich viesť k hodnotám.

Aktéri saleziánskej pedagogiky na Slovensku

Saleziánsku pedagogiku na Slovensku aplikujú predovšetkým členovia základných zložiek saleziánskej rodiny do ktorej patria:

- Saleziáni dona Bosca (SDB)
- Dcéry Márie Pomocnice (FMA)
- Združenie saleziánov spolupracovníkov (ASC)
- Dobrovoľníčky dona Bosca (VDB)
- Celosvetové združenie bývalých chovancov dona Bosca (exallievi)

Saleziáni dona Bosca úzko spolupracujú s občianskym združením Domka a Dcéry Márie Pomocnice s občianskym združením Laura. Domka patrí v súčasnosti medzi najväčšie organizácie na Slovensku venujúce sa oblasti práce s mládežou. Domka pozostáva z 32 mládežníckych stredísk dislokovaných vo všetkých krajoch Slovenska. Laura aktuálne pozostáva z 15 mládežníckych stredísk a z troch súkromných centier voľného času, rozmiestnených v rôznych mestách Slovenska. V spomenutých mládežníckych strediskách sa usilujú výchovné pôsobiť animátori (vedúci mládežníckych skupín), ktorí sú pripravovaní a podporovaní saleziánmi a Dcérami Márie pomocnice, saleziánmi spolupracovníkmi, dobrovoľníčkami dona Bosca a tiež exallievmi. Animátori v mládežníckych strediskách sa stretávajú pravidelne spravidla jedenkrát za týždeň s pridelenými skupinami na stretnutiach, alebo v rôznych záujmových útvaroch. Výchovné pôsobenie saleziánskej pedagogiky prebieha na Slovensku predovšetkým prostredníctvom neformálneho vzdelávania v jednotlivých mládežníckych strediskách. Aj tento fakt je potvrdením toho, že výchovné inštitúcie na Slovensku nepozostávajú len zo školských výchovno-vzdelávacích inštitúcií, ale aj z inštitúcií, ktoré využívajú predovšetkým neformálne vzdelávanie. J. Juščák (2009, s. 27) píše, že neformálna výchova má doplnujúcu úlohu voči výchove formálnej; jej význam však narastá, pretože formálna výchova neodpovedá plne na výzvy a požiadavky súčasnej doby. Školský

systém nestíha kráčať s dobou, ktorú charakterizujú rýchle spoločenské zmeny. T. Piovarčiová a D. Halašová (2014, s. 12) uvádzajú, že vo viacerých prípadoch vo vyučovaní dominuje memorovanie poznatkov, chýbajú diskusie, výmeny názorov, podporujúce samostatné uvažovanie. Vytváranie prostredia podporujúce efektívne učenie nie je bežnou zručnosťou, ktorou učitelia disponujú. J. Juščák (2009, s. 27) uvádza, že v centrálne riadenom školstve je ťažké dospieť k takej flexibilitě, ako v prípade inštitúcií poskytujúcich neformálnu výchovu. Tieto organizácie predstavujú neraz samostatné jednotky, v ktorých je meradlom úspešnosti záujem detí a mládeže; to je dôvod, pre ktorý kráčajú s dobou a ponúkajú to, čo život potrebuje a mladí ľudia žiadajú. V týchto organizáciách vznikajú rôzne nové edukačné programy, ktoré obsahujú vnútorne viac, či menej prepracované koncepcie ich poslania. V rámci saleziánskej pedagogiky na Slovensku si pozornosť zaslúži výchovný program s názvom Cesty zrenia, ktorý má intenciu byť používaným metodickým materiálom pre stretnutia skupín v mládežníckych organizáciách Domka a Laura, ktoré zastrešujú saleziánske mládežnícke strediská na Slovensku. Podnety na svoju činnosť čerpajú z výchovného programu Cesty zrenia aj v iných a mládežníckych organizáciách. Cesty zrenia využívajú metódy neformálneho vzdelávania a snažia sa v mladom človeku rozvinúť aj to, čo sa v rodine a škole nepodarilo. Dalo by sa povedať, že Cesty zrenia sú aktuálnym výchovným programom saleziánskej pedagogiky na Slovensku, prostredníctvom ktorej je možné rozvíjať hodnotovú orientáciu mládeže. Cesty zrenia je výchovný program, ktorý v duchu saleziánskeho preventívneho systému ponúka základné princípy výchovy v oblasti viery, postupy, ako nájsť výchovnú odpoveď pre špecifickú situáciu konkrétnych mladých a rovnako prináša aj konkrétne nápady pre prácu so skupinou mladých. Program je určený predovšetkým vedúcim rovesníckych skupín (animátorom). Cieľovou skupinou Ciest zrenia sú deti a mladí vo veku 10 až 25 rokov. Špecifickosť a jedinečnosť vývoja mladých potvrdená mnohými skúsenosťami viedla autorov k tomu, aby celú výchovnú cestu rozdelili na menšie celky nazvané „etapy“. Z toho istého dôvodu pripravili pre prvé štyri celky (pre vek 10 až 18 rokov) vzdelávacie materiály venované zvlášť chlapcom a zvlášť dievčatám. Toto delenie podľa pohlavia v nižšom vekovom období vychádza zo skúsenosti, že v tomto období života jednotlivci nejavia veľký záujem o vzťahy s druhým pohlavím. Je tu očakávanie, že pri takomto druhu a delení výchovy je možné v homogénnej skupine pracovať efektívnejšie. Metodiky pre posledný celok sú určené pre zmiešané skupiny. Cesty zrenia pre chlapcov sú rozdelené do nasledovných celkov:

- 10 až 12 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Hrdinovia
- 12 až 14 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Bojovníci
- 14 až 16 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Objavitelia
- 16 až 18 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Vodiči

Cesty zrenia pre dievčatá sú rozdelené do nasledovných celkov:

10 až 12 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Alenky

12 až 14 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Johanky

14 až 16 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Modelky

16 až 18 rokov – výchovný program symbolický nazvaný Očarujúce

Posledný celok výchovného programu Cesty zrenia je určený pre zmiešanú skupinu chlapcov a dievčat vo veku od 18 až do 25 rokov, ktorý je symbolický nazvaný Partneri a vyvolené.

Po stručnom predstavení aktuálneho výchovného saleziánskeho programu by sme sa mohli zamýšľať nad tým, aké hodnoty sa saleziánska pedagogika usiluje odovzdať a k akým hodnotám sa saleziánska pedagogika hlási. F. Motto (2005, s. 99) píše, že vďaka vychovávateľovej práci (myslí vychovávateľa, ktorý vychováva štýlom saleziánskej pedagogiky) v duši vychovávaného vzniká túžba po dobre, spravodlivosti, solidarite, kráse, čiže tvoria sa v ňom hodnoty, ktoré mu dodávajú silu na spevnenie celej „konštrukcie“ jeho života.

Hodnoty šírené saleziánskou pedagogikou na Slovensku

Faktom je, že výchovným pôsobením je možné rozvíjať hodnotovú orientáciu mládeže. V predošlom texte sme si pomenovali skôr kvantitatívnu a organizačnú dimenziu aplikovania saleziánskej pedagogiky na Slovensku. V tejto časti sa pokúšame zamýšľať nad kvalitatívnou a obsahovou dimenziou šírenia saleziánskej pedagogiky. Skúsime hľadať odpovede na otázky: Aké hodnoty vyznáva saleziánska pedagogika? K akým hodnotám sa hlási? Aké hodnoty sa usiluje odovzdávať mladým? Nie je jednoduché na jednom mieste nájsť spísaný zoznam hodnôt, ktoré sa saleziánska pedagogika usiluje prežívať a vnášať do života a pritom na žiadnu z týchto hodnôt nezabudnúť. Pri vytvorení aspoň čiastočne kompletného zoznamu prežívaných a do života vnášaných hodnôt saleziánskou pedagogikou - ideál o ktorého naplnenie by sa aktéri saleziánskej pedagogiky mohli usilovať - môžeme vychádzať z popisu výchovných cieľov, zásad a princípov jednotlivých inštitúcií patriacich do saleziánskej rodiny. Tiež z popisu cieľov, zásad a princípov občianskych združení Domka a Laura. Pomôckou nám môže byť aj profil animátora, vychovávateľa (vedúceho skupín v saleziánskych mládežníckych strediskách), ktorý môžeme v niektorých publikáciách nájsť. Konkrétne sme sa rozhodli siahnuť po týchto dokumentoch:

- Stanovy Spoločnosti svätého Františka Saleského (saleziánske stanovy)
- Stanovy občianskeho združenia Domka
- Stanovy občianskeho združenia Laura
- Kniha Výchovný systém Jána Bosca, ktorej autorom je Francesco Motto (strany 98 – 107, na ktorých opisuje saleziánskeho vychovávateľa).

Na vytvorenie zoznamu hodnôt použijeme metódu obsahovej analýzy textov. V uvedených dokumentoch budeme čítať vetu po vete a ak objavíme, že vo vete je písané o niečom, čo je možné považovať za hodnotu, tak vetu, alebo časť vety si zapíšeme do príslušnej tabuľky. Do stĺpca vedľa vety si poznačíme číslo strany, alebo číslo bodu stanov, kde sa veta nachádza. Z druhej strany poznačenej vety vpíšeme do tretieho stĺpca hodnotu, ktorá z vety vyplýva, kvôli ktorej sme vetu do tabuľky uviedli. Jednotlivé výpisky z týchto publikácií kvôli obmedzenému rozsahu príspevku nebudeme uvádzať, no na požiadanie a po vzájomnej dohode s autorom ich je možné poskytnúť. Tieto výpisky sme následne podrobili komparácii. Rovnaké, alebo podobné hodnoty vyplývajúce z textu sme následne syntetizovali. Zoznam hodnôt sa nám tak zredukoval zo všetkých nájdených hodnôt 149 na 81 hodnôt. Následne sme so zoznamom hodnôt ďalej pracovali tým spôsobom, že sme hodnoty rozdelili do kategórií, ktoré sme si vytvorili. Vznikol nám tak zoznam kategórií hodnôt, o ktorých by sme mohli tvrdiť, že sú to hodnoty, ktoré by sa mali usilovať žiť a rozvíjať u mladých aktéri salesiánskej pedagogiky na Slovensku. Treba ešte podotknúť, že zoznam nepovažujeme za kompletný, ale len čiastočný a tiež, že poradie v ktorom sú hodnoty uvedené neznamenajú silu a intenzitu zastúpenia. Takéto zoradenie sme si pre absentujúce výskumy neodvážili vytvoriť.

Zoznam hodnôt vytvorený obsahovou analýzou textov z dokumentov: Stanovy Spoločnosti svätého Františka Saleského (salesiánske stanovy), Stanovy občianskeho združenia Domka, Stanovy občianskeho združenia Laura, kniha Výchovný systém Jána Bosca, ktorej autorom je Francesco Motto (strany 98 – 107, na ktorých opisuje salesiánskeho vychovávateľa):

BOH - VIERA	VZŤAHY	ZRELÁ OSOBNOSŤ
modlitba	spolupráca	vyrovnanosť
Evanjelium	dôvera	pevná vôľa
Cirkev	porozumenie	striedmosť
spása duší	empatia	zodpovednosť
kresťanstvo	priateľstvo	solidarita
osobný vzťah s Bohom	krása	služba
sviatosti	jednota	obeta
evanjelizácia	dialóg	práca
viera	komunikácia	misijná práca
nádej	vernosť	trpezlivosť
láska	čas	usilovnosť
pravda	hra	bezúhonnosť
mravnosť	pohyb	sociálna zodpovednosť
pokoj	otvorenosť	pomoc
sloboda	vd'ačnosť	čestný občan
úcta	srdečnosť	pracovitnosť

autorita	láskavosť	zmysel pre realitu
dobrovoľnosť	záujmy	odbornosť
spravodlivosť	spontánnosť	
dobro	pozornosť	
	odpustenie	
	veselosť	
	radosť	

MLÁDEŽ	RODINA
výchova	rodinné prostredie
mladický dynamizmus	otcovstvo
potreby mladých	bratstvo
vlohy	poslanie ženy a matky
schopnosti	život
poslušnosť	zdravie
optimizmus	
integrálny rozvoj mladých	
angažovanosť	

Záver

Saleziánska pedagogika sa javí, ako spôsob rozvíjania hodnotovej orientácie mladých s veľkým potenciálom. Do akej miery sa jej to darí, žiaľ v súčasnosti exaktne povedať nevieme. Bolo by iste zaujímavé empiricky túto oblasť skúmať. V našom dizertačnom projekte sa usilujeme čiastočne zmapovať aj toto výskumné pole. Pevne verím, že tento príspevok niekoho v blízkej budúcnosti podnieti na realizovanie výskumu, ktorý by mohol doplniť nové významné údaje o realizácii konkrétnych hodnotových orientácií v rámci saleziánskeho výchovného pôsobenia na Slovensku.

Literatúra:

- BRAIDO, P. 1995. La prassi di don Bosco e il Sistema preventivo. L'orizzonte storico, in MARTINELLI, CHERUBIN (ed.): Il Sistema preventivo verso il terzo millennio. Roma: SDB, 1995.
- DERMEK, A. 1988. Don Bosco – vychovávateľ. Bratislava: Samizdat, 1988. 203 s.
- ĎURIČ, L., HOTÁR, V.S., PASTIER, J. 1997. Pedagogická psychológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. 464 s. ISBN 80-08-02498-4.
- FONTANA, D. 2003. Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele. Praha: Portál, 2003. 383 s. ISBN 80-7178-626-8.

- GÁL, F., ALAN, J. 1987. Spoločnosť vo svetle sociológie. Bratislava: Smena, 1987. 227 s.
- GRÁC, J. 1979. Pohľady do psychológie hodnotovej orientácie mládeže. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. 340 s.
- MOTTO, F. 2005. Výchovný systém Jána Bosca. Bratislava: Don Bosco, 2008. 165 s. ISBN 80-80-74-022-4.
- JUŠČÁK, J. 2009. Reflexia pedagogických možností výchovných systémov vybraných detských a mládežníckych organizácií v edukačnom priestore Slovenskej republiky. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009. 249 s.
- KUČEROVÁ, S. 1996. Človek, hodnoty, výchova: kapitoly z filozofie výchovy. Brno: Vlastním nákladem, 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3.
- NANNI, C. 2013. Znovu aktualizovanie preventívneho systému... Za akých podmienok? In: Aktualizácia preventívneho systému v dnešných časoch. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2013. 153 s. ISBN 978-80-8132-095-8.
- PIOVARČIOVÁ, T., HALAŠOVÁ, D. 2014. Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2. vydanie, 2014. 47 s. ISBN 978-80-89403-06-6.
- RAJSKÝ, A. Antropologické predpoklady pedagogiky Jána Bosca a spol. In Pedagogika a saleziánsky preventívny systém edukácie. [DVD] Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2009. 88 s. ISBN 978-80-8082-254-5.
- VORBECK, M. 1994. Európska dimenzia vo vzdelávaní. In Pedagogické spektrum, č. 3, s. 3-12, 1994.